

سرشناسه	: میری، محمد، ۱۳۵۷-
عنوان و نام پدیدآور	: حدوث و قدم نفس از دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا / محمد میری؛ با نظارت علمی سیدیدانه یزدان‌پناه.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۲ص.
فروست	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره): ۱۴۶۷. موضوع فلسفه؛ ۲۳۰.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۲۳-۵
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
موضوع	: صدرالدین شیرازی، محمدبن‌ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ق. -- دیدگاه درباره نفس.
موضوع	: Sadradding shirazi, Mohammad ebn Ebrahim -- Views on spirit
موضوع	: ابن عربی، محمدبن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ق. -- دیدگاه درباره نفس.
موضوع	: Ibn al -Arabi -- Views on spirit
موضوع	: نفس.
موضوع	: Spirit
موضوع	: حدوث و قدم.
موضوع	: *Eternity and temporal
شناسه افزوده	: یزدان‌پناه، سیدیدانه، ۱۳۴۲ -
رده‌بندی کنگره	: BP۵/۲۱۶
رده‌بندی دیوبی	: ۲۲/۲۹۷
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۶۰۰۳۹۵۰

حدوث و قدم نفس

از دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا

محمد میری

استادیار دانشگاه تهران

با نظارت علمی

سیدیدالله یزدان پناه

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۸

۱۴۶۷

شماره ردیف

فلسفه - ۲۳۰

شماره موضوعی

۱۳۹۸-۳۳

■ حدوث و قدم نفس از دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا

● مؤلف: محمد میری

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● چاپ: افق

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۸

● شمارگان: ۳۰۰

● قیمت: ۳۹۰۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸

● تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶

● شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۳

● تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۲۳۰-۶

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

تقديم به جان همه جهان و روان همه ملک و ملکوت
حضرت بقیة الله الأعظم روحی و ارواح العالمین

لتراب مقدمه الفداء

يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَمَّنَّا وَأَفْلَحْنَا الْفُتُورُ وَهَمُنَا بِيَضَاعَةِ مُزْنِهَا
فَأَوْفَى لَنَا الْبَيْلَ وَكَسَّرَ عَلَيْنَا إِلَهَ اللَّهِ بِغَزَى الشَّعْرَقِينَ

قدردانی و تشکر

بر خود واجب می‌دانم از استادان بزرگواری که در راه انجام این پژوهش، با راهنمایی‌ها و هدایت‌های بی‌دریغ خود مرا یاری کردند، تشکر کنم:

از استاد بزرگوار حوزه علمیّه قم، حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین یزدان‌پناه، دام‌ظله، که سال‌ها در حد فهم خود، خوشه‌چین خرمن معرفتشان بوده‌ام و در طول نگارش این مجموعه، از افادات ایشان، چه آنهایی که مکتوب شده است، چه آنهایی که در جلسات درس از ایشان استفاده کرده‌ام و چه مطالب باارزشی که پس از مطالعه و بازنگری این اثر، به من فرموده‌اند، بهره‌های فراوان برده‌ام، خالصانه تشکر می‌کنم؛

همچنین از استاد بزرگوار جناب آقای عبودیت که با بزرگواری تمام، در مراحل تدوین این اثر با راهنمایی‌های خود بر بنده منت نهادند و حتی یادداشت‌هایی را که حاصل تحقیقات گسترده ایشان در مبانی حکمت صدرایی بود، بدون هیچ چشمداشتی در اختیار حقیر قرار دادند، صمیمانه قدردانی می‌کنم؛

از برادر و استاد بزرگوارم جناب آقای وحید علی‌زاده نیز که با مطالعه این کتاب و اشاره به بسیاری از مشکلات آن و با راهنمایی‌های ارزشمند خود مرا یاری رساندند، سپاسگزارم.

خداوند متعال را شکرگزارم که به من توفیق بهره‌مندی از این استادان گرامی را عنایت فرموده است. توفیقات روزافزون همه این بزرگواران را از درگاه خداوند منان خواستارم.

فهرست مطالب

۷	قدردانی و تشکر
۱۳	مقدمه معاونت پژوهش
۱۷	پیشگفتار

فصل نخست

دیدگاه صدر المتألهین در باب حدوث و قدم نفس

۲۶	حدوث و قدم نفس از منظر افلاطون
۳۰	اشکالات قدم نفس
۳۳	تبیین صدرا از نظریه افلاطونی
۳۴	حدوث و قدم نفس از دیدگاه مشائیان
۳۶	براهین حدوث نفس
۳۹	نقد روحانی بودن حدوث نفس
۴۴	حدوث و قدم نفس در حکمت متعالیه
۴۶	کینونت نفس در نشأت سابق طولی

- وجود جمعی ارواح پیش از ابدان در کینونت عقلی..... ۶۲
- وجود نفس در نشأت سابق، یا حدوث نفس؟..... ۶۷
- کینونت نفس در نشأت سابق دنیوی..... ۷۳
- تبیین حدوث جسمانی نفس همراه با بیان دقیق محل نزاع در مبحث حدوث جسمانی یا روحانی نفس..... ۸۰
- نحوه وجود تعلقی نفس و حدوث جسمانی آن ۸۵
- چگونگی بقای روحانی نفس در اندیشه ملاصدرا ۹۰
- نکته ۹۹
- برخی فروع و نتایج نظریه حدوث جسمانی نفس..... ۱۰۳
۱. وجه اختصاص نفس به بدن خود..... ۱۰۳
۲. تأثیر مبحث روحانی یا جسمانی بودن حدوث نفس بر مبنای یگانه‌انگاری یا دوگانه‌انگاری نفس و بدن ۱۰۸
۳. اثبات حرکت جوهری با استفاده از قاعده حدوث جسمانی نفس ۱۱۱
- استدلال بر حدوث جسمانی نفس از راه حرکت جوهری ۱۱۲
- خاتمه و جمع‌بندی فصل نخست ۱۱۹

فصل دوم

دیدگاه ابن عربی در باب حدوث و قدم نفس

- مقدمه..... ۱۲۵
- کیفیت حدوث نفس در نگاه ابن عربی ۱۲۶
- نشأت سابق نفس در نگاه ابن عربی ۱۲۷
- نگاه ابن عربی به وجود اشیا، اعم از نفس و غیر آن، در نشأت سابق..... ۱۲۸
- نگاه ابن عربی به وجود نفس در نشأت سابق..... ۱۳۲
- «مراتب استیلا» و «معراج ترکیب»..... ۱۳۲
- تقدم حقیقت انسان کامل بر جمیع تعینات در نشأت سابق ۱۳۹

میثاق.....	۱۴۴
نحوه وجود نفس در نشأت سابق طولی.....	۱۴۹
وجود نفس در نشأت سابق، یا حدوث نفس؟.....	۱۵۷
نشأت سابق دنیوی نفس.....	۱۶۴
حرکت جوهری.....	۱۷۲
جسمانی بودن حدوث نفس در نظر ابن عربی.....	۱۸۴

فصل سوم

جمع‌بندی و مقایسه دیدگاه صدرا و ابن عربی در باب حدوث و قدم نفس

مقایسه دیدگاه صدرا و ابن عربی درباره نشأت سابق نفس و عدم تنافی آن با	
حدوث جسمانی نفس.....	۲۰۰
مقایسه دیدگاه صدرا و ابن عربی در مبنای اندیشه حدوث جسمانی نفس...۲۰۷	
مقایسه دیدگاه صدرا و ابن عربی در اصل اندیشه حدوث جسمانی نفس....۲۱۴	
تطبیق نشأت سابق طولی و دنیوی انسان بر وجود او در دو قوس نزول و صعود.۲۱۹	
تطابق نظریه ابن عربی و صدرا در باب حدوث و قدم نفس، با دیدگاه شریعت ۲۲۸	
خاتمه.....	۲۳۷
منابع.....	۲۴۳
نمایه‌ها.....	۲۵۵

مقدمهٔ معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسلهٔ مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل ازین‌رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصهٔ نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانهٔ دنیا رسته‌اند، و دراین‌میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی او علیه السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیرهٔ آن پیشوایان و عرضهٔ آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان

حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از

مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^ع در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش رو، پژوهشی در قلمرو یکی از مهم‌ترین مباحث علم‌النفس عرفانی و فلسفی، یعنی چگونگی حدوث و قدم نفس است که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام محمد میری نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده، مقایسه تطبیقی دیدگاه ابن عربی، به عنوان نماینده عرفان نظری، و صدرالمتألهین، به عنوان نماینده حکمت متعالیه در باب حدوث و قدم نفس است تا از رهگذار آن، نگاه محققان به علم‌النفس عرفانی به عنوان بخشی از میراث پرارزش اهل معرفت، جدی‌تر شود.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجت الاسلام والمسلمین استاد
سیدیدالله یزدان پناه که با نظارت، مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان،
بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق
روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *